

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ФОЛКЛОРЪТ И ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Когато се заговори за написване на цялостна история на българската литература, неизбежно изниква въпросът — какво място трябва да заеме в нея народното поетическо творчество. Правилното практическо разрешение на този въпрос се нуждае от предварително теоретическо изясняване. Близостта между фолклор и художествена литература е несъмнена. И в двата случая се касае за словесно художествено творчество. В най-ранното развитие на човешката култура, в докласовото общество фолклорът е единствената форма на словесното поетическо изкуство. Едва след появата на писмеността се създава и художествената литература (като писано словесно творчество). По произхода си всъщност художествената литература е най-тясно свързана с фолклора, търпи неговото силно въздействие. Връзките на литературата с фолклора продължават в нейното историческо развитие и често пъти играят изключително важна роля. Изхождайки от подобни съображения, един от известните съветски фолклористи Ю. М. Соколов отбелязва: „Под фолклор трябва да разбираме устното поетическо творчество на широките народни маси. Ако терминът „литература“ се употреби не в буквалния смисъл (писменост), а разширено, т. е. ако под него се разбира не само писменото художествено творчество, а словесното изкуство изобщо, то фолклорът е особен дял от литературата, а фолклористиката по този начин се явява част от литературознанието“ („Русский фольклор“, Москва 1938, стр. 6).

Изтъкването на тясната връзка между фолклор и литература, между фолклористика и литературна наука има важно методологическо значение. Това значи да се погледне на фолклора като на изкуство, което отразява действителността в художествени образи. В такъв случай в обсега на изследвача влизат преди всичко ония произведения, които имат художествена стойност. Фолклористиката се откъсва от етнографията, където най-често по традиция се намира. От това не следва, че етнографията престава да се занимава с фолклора — за нея той е богат, изключително ценен извор за духовната култура на народа, за народния бит, обичаи и творчество. Но етнографията изучава фолклора именно като извор; фолклорната творба, дори когато няма художествена стойност, не губи значението си на материал, който осветлява бит, обичаи, обреди и т. н. Литературоведът обаче прави особен подбор на този материал — отстранява всичко онова, което е малоценно в художествено отношение, което не носи белега на художествената дарба — така както това важи и в областта на литературата. Разбира се, той прин-

цип не бива да се абсолютизира, защото и при фолклора, както при литературата, критерият за художественост е донейде исторически менлива величина, а от друга страна за изясняване на процесите, които се развиват в историята на народното поетическо творчество, понякога и малоценни произведения могат да имат своето значение.

Следователно, когато изучаваме фолклора, важат ония принципи и методи, които прилагаме при изучаването на художествената литература. В тоя смисъл фолклористиката представя дял от литературната наука. Тъкмо в тая насока нашият фолклор е твърде слабо проучен, не е разкрито неговото значение като богато художествено наследство на нашия народ, не е показан като широка и вълнуваща картина на живота и историческата съдба на народа, не са проанализирани високите художествени постижения във всички негови жанрове, не са изследвани закономерностите на неговото развитие, не са изучени специфичните проблеми на неговото художествено майсторство. Тук методите на литературното изследване могат да се окажат извънредно полезни за фолклористиката.

Трябва да се изтъкне обаче, че фолклорът има и редица особености, които съществено го отличават от литературата. Поради това методите на литературната наука се оказват недостатъчни за неговото пълно осветляване и изследване. Голяма част от неговите произведения са възникнали в най-тясна зависимост от обреди и обичаи, без чието познаване съдържанието и формата на тия произведения не могат да бъдат изяснени. В историята на фолклора тая зависимост е играла огромна роля (това важи за цялата обредна народна поезия); с течение на времето, с общественото развитие тая роля е намалявала и дори напълно изчезвала, но генетичната връзка между текст и обред си остава. Тук идват на помощ методите на етнографията. Доколкото произведенията на фолклора са създадени на диалект, явява се необходима и помощта на диалектологията. Традиционните фолклорни произведения се предават устно, живеят векове, разпространяват се често пъти в широк географски обсег, претърпяват големи изменения, върху тях се напластяват следи от различни социални среди и исторически епохи. При разкриване на техния генезис и история лингвистичният анализ играе немалка роля. Не е необходимо тук да се изреждат всички науки, до които се докосва фолклорното изследване; ясно е обаче, че то има свои специфични особености.

В историята на народите литература и фолклор съществуват и се развиват успоредно. Фолклорът като словесно поетическо изкуство предхожда появата на литературата. Това важи и за историята на българската литература. При все че нямаме преки данни, понеже първите записани български фолклорни произведения са от началото на XVIII в., редица исторически посочвания и анализът на голям брой достигнали до нас песни, особено обредните и митологическите, ни дават основание да отнесем времето на създаването на българския фолклор в предхристиянския и предкласовия период. Още преди появата на първите писмени паметници у нас фолклорът вероятно вече е бил създал забележителни художествени образци. Той продължава своето съществуване и развитие и след средата на IX век, след появата на старобългарската писменост, и през цялото историческо развитие на българската литература се развива и обогатява, отразявайки живота и тежненията на народа. Не може да има и съмнение, че през цели периоди фолклорът е стоял по-близо до всекидневната съдба на народа и е отразявал по-правдиво, по-силно, по-пълно неговото развитие, отколкото писмената литература.

Тук решително значение има средата, в която се създават и развиват фолклор и литература. Писмената литература у нас се създава през епохата на ранния български феодализъм, като естествена последица от развитието на българското общество — за да задоволи неговите нужди и изисквания. Още в първите си прояви тя се свързва с черквата и я обслужва. От друга страна търпи силното влияние на византийската литература. Ще бъде груба грешка обаче, ако българската литература в Средновековието се характеризира като литература изключително религиозна, свързана с феодалните върхове, със силно подчертан преводен и подражателен характер, откъсната от съдбата на народа, чужда на патриотичните тенденции, на народните интереси и нужди. Развитието на старата българска литература е твърде сложно и противоречиво. Въпреки несъмнената ѝ зависимост от византийската литература, още в началните си прояви българската литература се оформя със свои самобитни черти, в IX и X в. създава цяла редица произведения, посветени на защитата на славянската писменост и просвета, прославя великото културно дело на Кирил и Методий, дава израз на нарасналото самосъзнание на българския народ, поставя се в служба на българското общество, изразява стремежите на формиращата се феодална класа, която през този период е динамична, жизнеспособна, движеща се напред, бори се за своето утвърждаване, за защитата на политическите и културните си придобивки — срещу враждебността и пречките, идеци отвътре и отвън — от консервативните езически кръгове и от византийската експанзия. През този период интересите на феодалната класа имат допирни точки с интересите на народа и дори в някои отношения съвпадат с тях. И по-нататък в отделни периоди българската средновековна литература се свързва по-тясно с живота и актуалните задачи на общественото развитие. Това важи особено за епохата на турското робство, когато литературата върви към постепенна демократизация, интересите на черквата се покриват с интересите на народа; борбата срещу помохамеданчванията и мохамеданската вяра, намерила отражение в житията на софийските книжовници от XVI в., в дълбоката си същност е борба срещу чуждото потисничество. И все пак тия моменти от развитието на старата българска литература не бива да се абсолютизират, защото, няма никакво съмнение, тя не стига до пълна демократизация, до дълбоко сближаване със съдбата на народа, до широко отражение на народния живот. Предимно това е литература тясно свързана с черквата, служи като нейно пропагандно средство, обслужва тесен читателски кръг, изразява идеологията на господстващата феодална класа. Но нейното развитие съвсем не представя единен поток. То се определя от една страна, от тясната ѝ зависимост от християнската черква, а от друга — от историческия развой на феодализма в нашата страна. Българската средновековна литература отразява не само формирането и развитието на идеологията на феодалната класа, но и основното социално противоречие през епохата на феодализма — борбата на селячеството срещу феодалната класа. На пръв поглед тая борба липсва в литературата. Но при внимателен и задълбочен анализ ние я откриваме в твърде своеобразните форми на апокрифната литература, богомилската книжнина, някои народни жития и т. н.

Ето връзките, които съществуват между средновековната литература и обществената действителност. В нашата литература е отразена по твърде своеобразен, специфичен начин историческата съдба на българския народ, тя разкрива неговите духовни търсения и културни постижения,

свидетелствува за високия му културен подем в определени епохи, когато се създават произведения, които бърже преминават границите на нашата страна, за да оплодят близки и далечни литератури — сръбската, руската, румънската и т. н. Но трябва да се признае, че гласът на народните маси рядко звучи в тая литература. Тоя глас намира пълен и мощен израз едва в литературата на Възраждането. Тя не му е и достъпна поради обстоятелството, че писмеността се намира в ръцете на господстващите класи, образоваността почти не стига до народа, книгата е достойние на отделни личности.

През същото това време обаче народните маси създават свое творчество, което се ражда в колектива, предава се устно, разпространява се широко — не само по отношение на територия, но и във времето — предава се от поколение на поколение. В това творчество гласът на народа прозвучава ясно, открито и непосредно, и при това в поетически произведения с висока художествена стойност. За нас, след като са изтекли много векове и народната памет не е успяла да съхрани най-далечните прояви на фолклора, а литературата не е проявила към тях никакъв интерес, за да ги запише, днес е мъчно да следим как фолклорът е отразявал народната участ. Дори да оставим обредната поезия, в която звучат гласове от най-далечни времена, достатъчно е да си спомним нашите исторически (в най-широкия смисъл на думата) песни. Запазените датират от XIV в. Колкото и по-късни изменения да са претърпели, в тях ние чуваме гласовете на нашите юнаци Момчил и Крали Марко, в чиито образи народът е въплътил своя идеал за силна, мъжествена, героична личност. През епохата на робството те се превръщат в негови закрилници. Епическите борби в края на XIV в. срещу турското нашествие намират известно отражение и в литературата (в произведенията на Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, Исай Серски, Българската хроника от XV в.). Но въпреки отдалечеността на епохата, тия борби са оставили значително по-трайна следа в народното творчество — в песните за последните Шишмановци. Като боен марш звучи известната песен за цар Иван Шишман:

Откак се е, мила моя майко ле, зора зазорила,
от тогаз е, мила моя майко ле, войска провървяла —
кон до коня, мила моя майко ле, юнак до юнака.

Докато в първите векове на турското робство литературата понася тежък удар, нейните най-видни представители са принудени да емигрират в съседните страни, най-важните културни центрове са унищожени, литературният живот се възстановява бавно, ние можем да говорим за истински изблик на народното творчество — от това време са останали многобройни дълбоко вълнуващи народни песни, жив и силен отклик на съдбата на народа. Онова, което в литературата прониква бавно и едва забележимо — и то главно в случайни приписки и летописни бележки, в народната поезия се разкрива открито и силно, в ярки поетически образи и картини. Това са преди всичко страданията на народа, но също така и неговата твърдост и упоритост, неговата привързаност към своето, неговия патриотизъм, неговата вяра в по-добра съдба. Спомнете си само някои от тия чудесни песни. Турчин кара клета робиня, бие я по бялото лице и я принуждава да хвърли малкото си дете. Майката го оставя в планината в люлка, направена от павет, завързана за две елици, и се сбогува с плач:

Нани ми, нани, мъжко детенце,
тебе е майка Стара планина,
до две елици — две мили сестри.
Духна ще ветреца — полюля ще те,
вална ще дъждец — окъпа ще те.
дò ще кошута — подри ще те!

Три синджира роби вървят през гората: млади девойки, млади невести, млади юнаци. От тяхната мъка гората изсъхва. Въпреки увещанията на цар Мурад, Мара отказва да се потурчи. Балканджи Йово проявява изключителна твърдост и мъжественост — загубва ръцете си, нозете си, очите си, но не се съгласява да даде сестра си Яна на турска вяра. Не отстъпва от народността си и хубава Янка, която девет години лежи в затвора. Тя отговаря смело на майка си, която от милост към нейните страдания се опитва да я склони да се предаде на турците:

Мале мо, мила мале мо,
и ти ли си ми душманка?
Девет години как лежа,
и още девет ще лежа —
пак си вярата не давам,
вярата християнската!

Завесата на дълбоки трагедии повдига песента „Еничерин тъгува за дома си“; многобройни песни са посветени на еничерството — една от най-страшните рани в живота на поробеното българско население. Нова тежка страница от страданията на народа разкриват песните за кърджалии, даалии и делибашии. Нищо от цялата до възрожденска литература през епохата на робството не може да се сравни по сила на изображението с многобройните песни за трагичната участ на народа, изпети от даровити безименни певци и певици, минали през художествената шлифовка на колективния поетически гений. Само един литературен паметник носи донейде нещо от емоционалната атмосфера на тия песни — разказа на поп Методи Драгинов за потурчването на чепинските българи. В годините, когато в нашата литература почват да се явяват и разпространяват дамаскините сборници — несъмнено едно важно явление, носещо редица нови белези, — във фолклора се оформя големият цикъл на хайдушките песни. Не може да става и сравнение както по отношение на идейното издигане на народното творчество чрез тия смели, изпълнени с дълбок патриотизъм, със страшна омраза към народните врагове, със забележителен социален протест произведения, така и по отношение на големите художествени постижения, които те представят. С ярката си идейна революционна насоченост, с дълбокото проникване в страданията, надеждите и устремите на народа, с реализма в изображението на народния живот те могат да се сравнят само с произведенията на Чинтулов, Славейков, Раковски, Каравелов и Ботев през XIX в. Не случайно тия поети и писатели са изпитали в творчеството си силното влияние на хайдушкия епос. Съпоставката с развитието на нашата литература и тук се оказва извънредно интересна: ако трябва да включим фолклор и литература в една историческа схема, в една единна периодизация, ще трябва сериозно да помислим върху границата между стара и нова литература, като вземем предвид идейното съдържание на хайдушките песни.

С това не се изчерпва широкото отражение, което намира народният живот във фолклора. Тук ние не засягаме не само обредната поезия, но

преди всичко битовите песни, в които са намерили място лични, семейни и обществени отношения; не споменаваме трудово-професионалните песни, не се спираме на другите фолклорни жанрове — приказки, легенди, предания, пословици, гатанки и т. н. При тях е твърде трудно да се установи хронологически порядък, но анализът показва, че те са свързани главно с феодалните отношения в нашата страна, възникват и се развиват в Средновековието. Става ясно в какво богатство от образи и картини е отразен животът на нашия народ в неговите устни поетически творения. Почти до средата на XIX век широкият поток на народния живот намира отражение главно във фолклора, там звучи искреният и мощен глас на народните маси. Писмената литература долавя и изразява мислите и вълненията на един сравнително ограничен кръг, на интелигенцията, твърде тясно свързана с обществените върхове. Тя се занимава с проблемите на философията, богословието, науката, възсздава живота на героите на черквата, хвърля поглед върху общото историческо развитие на българския народ и на човечеството (в хроники и летописи), поставя въпросите за просветата, езика, самобитността на културата, славянското и народностното самосъзнание, в апокрифната и богомилската книжнина дава израз на народните демократични тежнения, чрез преводната белетристика приобщава българския читател към големите литературни съкровищници на Византия и Изтока. И всичко това — в терминология, образи, символи, алегории, носещи силния отпечатък на християнската черква и култура, и на език, който в повечето периоди от литературното развитие е консервативен, архаичен, мъчно достъпен. Но широката вълна на пъстрия, многоцветния, обикновения, всекидневния живот на българина от IX век насам, в периоди на големи политически събития, колосални обществени движения, страшни катастрофи, бедствия и нещастия, протестни и освободителни борби, остава — изобщо взето — чужда на писаната литература до времето на националното възраждане. Фолклорът престава да изпълнява функцията на основно, главно художествено отражение на народния живот едва от средата на XIX в, когато се развива пълнокръвно новата българска литература. Наистина, народно-поетически произведения у нас се създават и след този период. Така например в редица народни песни намират отражение революционните движения и техните герои Хаджи Димитър, Караджата, Левски, Ботев, Каравелов и др., Априлското въстание, Руско-турската освободителна война. Но когато се съпоставят тия песни с онова, което създават на същата тема Чинтулов и П. Р. Славейков, Ботев и Вазов, веднага проличава съществена качествена разлика; няма никакво съмнение, че през този период вече българската литература в сравнение с фолклора се развива като по-висока в качествено отношение форма на изкуството. Художествената литература решително заема своето място в живота на нашия народ. Каквито и произведения да се създават след това в областта на фолклора, колкото и интересни да са понякога те (особено някои от ония, които засягат партизанското движение по време на Втората световна война), те представят художествени факти само с периферийно и епизодично значение.

Ако историята на българската литература си поставя за задача да проследи развоя на словесното поетическо изкуство, да покаже как се отразява в словесни художествени образи вековната съдба на народа ни, нима фолклорът би могъл да отсъствува от нейната схема? Това значи да не се обгърне словесното поетическо творчество като цяло, да липсва

словесното изкуство, което създава народните маси, защото писаната литература се свързва предимно с господстващите класи. Ние видяхме, че през цели периоди фолклорът отразява по-пълно, по-правдиво, по-силно всекидневния живот на народа. През цели приоди народните маси получават както идейни тласъци, така и естетически преживявания не от литературата, а от произведенията на фолклора; не в литературата, а във фолклора се изразява народният поетически гений. Мъчно могат да се намерят принципни възражения за включване на фолклора в историята на литературата. Тъкмо затова у нас и в чужбина известни литературни историци, предприемайки цялостно представяне на историческото развитие на националната литература, дирят в историческата схема и припадащото се място на народното творчество. Така още първият титляр на катедрата по български и славянски литератури в Софийския университет проф. А. Теодоров-Балан в своята „Българска литература“ (1896) включва като първи дял „Устна словесност“ (стр. 7—69). Той определя по следния начин задачата на своята литературна история: „Историята на българската литература разправя за устната и писмената словесност на българския народ“... (стр. 6). Божан Ангелов също има съзнанието, че трябва да даде място на фолклора в историята на литературата. Но очерка си за фолклора той поставя във втората част на „Българска литература“ (1923), там където говори за влиянието на народното творчество върху развитието на литературата през епохата на възраждането.

Ако хвърлим поглед върху чуждата практика в тая насока, ще открием твърде голямо разнообразие. То се дължи, разбира се, и на различното развитие на фолклора у отделните народи. В руската и съветската наука са направени редица опити да се включи фолклорът в схемата на историята на литературата (от А. Н. Пипин, В. А. Келтуяла, П. Н. Сакулин и др. — вж. бележките на Ю. М. Соколов в „Русский фольклор“, 1938, стр. 18—19). В голямата десеттомна академическа „История русской литературы“ на фолклора се отделя съответно място в първите токове. Съветската наука работи напоследък извънредно много върху въпросите на периодизацията на руския фолклор. За това свидетелствуват не само теоретични статии и доклади, като поместените в „Русский фольклор. Материалы и исследования“, I, 1956 (вж. М. О. Скрипиль „Вопросы научной периодизации русского народного поэтического творчества (X—XVIII веков)“, А. К. Лозанова „Вопросы периодизации русского народного поэтического творчества (от XVIII века до кануна Великого Октября)“ и А. Д. Соймонов „К вопросу о периодизации народного поэтического творчества советской эпохи“), но и някои обобщителни трудове, като например построената по исторически периоди хрестоматия „Устное поэтическое творчество русского народа“, съставена от С. И. Василенок и В. М. Сиделников (Москва, 1954). Обаче като най-крупно явление в тая област на първо място трябва да се посочи извънредно интересният и ценен опит да се напише история на руския фолклор. Такава история представя голямото тритомно издание „Русское народное поэтическое творчество“, подготвено от научния колектив на Института по руска литература (Пушкинския дом) в Ленинград при Академията на науките на СССР. В излезлите до сега токове (т. I. 1953; т. II кн. I 1955, кн. II 1956) развитието на фолклора се проследява от X в. до началото на XX в. Съветските учени е трябвало да се справят с огромни трудности, за да могат да изградят тая история на руския

фолклор. Не би могло да се каже, че всичко е направено с достатъчна убедителност и с необходимата аргументация. Поради оскъдността на материала, особено за епохата до XVIII в., и поради сложността на проблемите някъде се борави твърде много с хипотези. Но във всеки случай поставено е сериозно начало, което не само ще подпомогне понататъшната разработка на въпросите, свързани с историята на народното поетическо творчество, но ще даде възможност да се разреши по-правилно и въпросът за мястото на фолклора в историята на руската литература. Заслужава да бъде отбелязан и опитът на някои югославски фолклористи да периодизират народното творчество (вж. Др. Павловић, О подели наше народне књижевности на периоде. Прилози на књижевност, језик, историју и фолклор, XX, 1954, св. 1—2, стр. 5—13; В. Латковић, О певачима српскохрватских народних епских песама до краја XIII века. Прилози. . . , XX 1954, св. 3—4, стр. 184—186). Павлович включва развитието на фолклора направо в основните исторически периоди на сръбската литература. Опитите на югославската наука представят за нас интерес поради съществуващата близост в народното творчество на южните славяни.

Връщайки се към проблемите на историята на българската литература, трябва да посочим, че у нас не са поставяни до сега въпросите за периодизацията на българския фолклор и за написване на неговата история. В етапа, на който се намира, нашата наука е още далече от разрешаването на тия въпроси. Днес, когато в Българската академия на науките се работи върху няколкотомина история на българската литература, не може да не се постави и въпросът за мястото на фолклора в тая история. Макар и да не съществуват принципни възражения срещу включването на народното творчество в историческата схема на развитието на българската литература, на практика се явяват извънредно сериозни трудности. Те засягат въпроса за периодизацията на фолклора, въпроса за органическото съчетаване на неговата периодизация с периодизацията на литературата, въпроса за своеобразието и самостоятелността на развитието на фолклора.

Че при българския фолклор може и трябва да се говори за развитие, а следователно и за периодизация на това развитие — в това няма никакво съмнение. Отдавна е отхвърлена мисълта, че фолклорът представя затворена даденост, не подлежи на развитие. Трудността при определяне на отделните периоди в неговото развитие произхожда от обстоятелството, че първите записи на българския фолклор са направени едва в началото на XVIII в. Касае се за няколко български народни песни, записани между 1717 и 1730 г. от неизвестен събирач, немец по произход, живял между сърбохърватското население в Австроунгария, където са попаднали и българи, преселени там след Чипровското въстание и турско-австрийските войни. В една голяма сбирка от сръбски народни песни, пазена в библиотеката на университета в Ерланген (Германия), се намират и българските песни (сбирката е издадена от проф. Г. Гезамен). През XVIII в. се явяват отделни народни песни, случайно записани в някои ръкописи (вж. напр. Б. Цонев, Опис, II, стр. 333). Системното събиране на българския фолклор започва през XIX в. — след първите записи на В. Караджич и С. Милутинович последователно се явяват сборниците на Ив. Богоров (1842), П. Безсонов (1855), Ст. Веркович (1860), Братя Миладинови (1861), Л. Каравелов (1861), В. Чолаков (1872), О. Дозон (1875) и т. н. Постепенно богатството на бъл-

гарския фолклор става достойни на науката и на широките кръгове на интелигенцията.

Огромният материал, записан през XIX и XX в., съдържа малко белези, по които може да се извърши една периодизация. Задачата се улеснява при творби, свързани с исторически събития и личности. Такъв е случаят с юнашките и хайдушките песни; с песните и легендите, в които се преплитат имената на последните Шишмановци; с творбите, в които могат да се хронологизират до известна степен такива прояви от епохата на робството, като еничерството, кърджалийските нападения, български преселения след руско-турските и австрийско-турските войни. Още по-ясен е случаят с по-нови, обществено-политически събития от XIX в. И тук не може да става дума за по-точна хронологизация или датировка на фолклорните произведения, защото тия произведения ни насочват само към времето на събитията, които засягат, а не и към времето на възникването на поетическите творби — ние само можем да предполагаме, че това възникване е станало около времето на събитията.

Когато анализираме произведенията, свързани с исторически лица и събития, като най-ранна епоха можем да посочим XIV в. В случая изхождаме от времето, в което са живели исторически личности като Момчил, Вълкашин, Крали Марко и последните Шишмановци. Правени са опити да се открият в някои епически песни събития и отношения, свързани с по-ранни исторически епохи, напр. с татарските нашествия в България през първата половина на XIV в. („Хан Татар и Тодорка“ в СБНУ, кн. XXVI, № 25; вж. Б. Ангелов и Хр. Вакарелски, Трем на българската народна историческа епика, 1940). Съществувал ли е исторически епос преди XIV в.? Цяла редица големи политически събития не са могли да не засегнат поетическото съзнание на нашия народ, но никакви следи от по-стари епически произведения не са стигнали до нас. М. Дринов предполага, че са съществували народни песни за българския юнак Прелимир или Пленимир, живял по времето на цар Петър и неговите синове, прославил се с военните си подвизи във войните с Византия; името се споменава в Дуклянската хроника и Бориловия синодик (вж. М. Дринов, Съчинения, т. I, 1909, стр. 355—357, 518—520). По-интересно е указанието на византийския дипломат и летописец Григорас Никифор, който пътува през Македония и Сърбия в 1325—1326 г. Пристигайки в Струмица, той говори за български език и българско пеене. В неговата свита е имало българи и сърби. Пътувайки из пусти гъсти гори, те не се боели от разбойници, но пеели песни за своите юнаци (вж. V. Jagi, Gradja za slovinsku narodnu poeziju, сп. Rad, кн. 37, 1876, стр. 111—112). Това съобщение е твърде важно — то свидетелствува за ранното съществуване на епика у южните славяни, преди времето на Момчил, Вълкашин и Крали Марко. Тя е изчезнала под напора на големите събития през втората половина на XIV в., за които се създава нов епос, оставил дълбока следа в народното съзнание и изместил предишните епически герои.

Анализът на обредните и митологическите песни също дава възможност за известно периодизиране на българския фолклор. Касае се за следите и остатъците от езически мироглед и митически представи, които откриваме в тях, за елементите на двоеверие и борбата между езически и християнски представи — всичко това ни отвежда от една страна към предкласовия и предхристиянски период, а от друга — към първите векове след приемане на християнството. Но тук може по-скоро

да се говори за идейната основа на фолклорните творби, но не и за времето на техния произход, при все че обредната поезия се показва по-консервативна от другите жанрове. Редица творби могат да възникнат и по-късно при наличността на стари митически представи, които дълго остават да живеят в съзнанието на народа.

Огромна група произведения на фолклора, главно с битова тематика, почти не се поддават на хронологизация и периодизация. Те отразяват лични, семейни и обществени отношения, които характеризират бита на народа в продължителни периоди. В редица случаи, разбира се, анализът може да помогне да намерим най-обща историческа опора, но времето на създаването на дадена творба може да се определи с твърде разтегливи и съмнителни хипотези. Това особено важи за такива жанрове като приказките, пословиците, гатанките и т. н.

Когато говорим за периодизация на фолклора, трябва да се отбележи и друга негова важна особеност. Дори определянето на една относително по-точна датировка на известна творба, създадена в по-далечно минало, не може да се сметне за окончателно решение на въпроса. Поради късните записи на фолклора, едва от XIX и XX в., ние не познаваме текста на творбата от времето, когато е създадена, и нейното по-късно развитие. Една от най-специфичните особености на фолклорните произведения е тяхната способност да се променят — непрекъснато, постоянно, под влияние на различните социални среди и различните исторически моменти. Всяка епоха не само създава свои фолклор, но и наследява фолклора на миналото, възприема го, приспособява го към своите нужди и изисквания, изменя го, предава го на следващите поколения. Научният анализ е показал, че при тия случаи се стига понякога до сериозни и основни изменения. Изследвайки песента за мъртвия брат (в голямата си студия под същото заглавие в СБНУ, кн. XIII и XV, 1896 и 1898), проф. Ив. Д. Шишманов посочи голямото богатство от варианти, понякога с дълбоки различия, възникнали несъмнено в различно време, в различни среди и в различни географски райони. За нашия фолклор ние разполагаме с текстове, записани през миналия и настоящия век, но ние никога със сигурност не можем да твърдим кога тия текстове са се оформили в сегашния си вид, а още с по-малка сигурност можем да твърдим как са изглеждали по време на своето начално възникване и при различните етапи на своето по-късно развитие. Това особено важи за творби с дълъг поетически живот, каквито са например обредните песни. При техния анализ ние не можем да не забележим, че с течение на времето в тяхното съдържание са избледнели редица стари митични представи, че елементите, които ги свързват с определени обреди, са се редуцирали и че все повече обредните песни се сближават с битовите песни. Сигналите до нас обредни песни съществено се различават от първоначалната обредна поезия; в тях са проникнали нови елементи, свързани с особености на по-късните епохи.

Ето трудностите, които се явяват при периодизацията на фолклора. Могат ли да бъдат преодоляни при положение, че липсват стари фолклорни записи? Естествено при липсата на преки данни трябва да се търсят косвени източници. Това са преди всичко писмените свидетелства за съществуването на фолклор у нас преди XVIII в. Между тия писмени свидетелства трябва на първо място да бъдат поставени някои посочвания на пътешественици, дипломати, пратеници, минали през българските земи, и бележки в книжовни паметници. Те сочат още веднаж,

че у нас в Средновековието фолклорът е бил широко разпространен. В много редки случаи се дават данни за фолклорните жанрове, а още по-рядко се отбелязват отделни фолклорни произведения. Но макар и оскъдни по брой и твърде общи, тия свидетелства представят голям интерес и могат да окажат известна помощ при разрешаване на въпроса за периодизацията на българския фолклор. Тук няма да се спирам на някои легендарни съобщения, като споменаването на славянския народен певец Боян в „Слово о полку Игореве“:

Начати же ся тѣй пѣсни
по былинамъ сего времени,
а не по замышлению Бояню.
Боянъ бо вѣщій,
аще кому хотяше пѣснь творити,
то растѣкашеться мыслию по древу,
сѣрымъ вѣлкомъ по земли,
шизымъ орломъ подѣ облакы.¹

Някои се опитват да свържат тоя Боян със съобщението на кремонския епископ и дипломат Лиутпранд, че един от Борисовите синове, на име Боян, се бил занимавал с магии. Вероятно обаче не се касае за едно и също лице, понеже съществува значителна разлика във времето, в което са живели.

Най-ранното свидетелство за съществуването на песни у българите се отнася към VII в. — тогавашният византийски писател Теофилакт Симокат съобщава за залавянето на трима славяни край Цариград (касае се за представители на южните славяни), които не носели никакво оръжие, а само цитри (вероятно гусли). Първите славянски съобщения са от IX в. нататък. Това са съобщения в книжовни произведения, където фолклорът — песните и игрите на народа се представят като „бесовски“, „дяволски“, противоречещи на християнския морал. Черквата и официалната литература взимат отрицателно отношение към народното поетическо творчество, в което виждат израз на езическия мироглед. Това явление не е характерно само за нашата черква. Същото отношение имат както византийското, така и католишкото духовенство. Това отношение проличава в редица бележки, които намираме в наши писмени паметници. Още Константин Преславски в „Учителното евангелие“ говори срещу „бесовските песни“ и „бесовското пение“ (беседи 27 и 28). Презвитер Козма се изказва още по-категорично. Когато говори към края на своята беседа за книгите, той отбелязва: „Много от хората повече тичат по игри, отколкото в черква, и обичат повече кощунниците и басните, отколкото книгите“. И по-нататък: „И наистина, не е прилично да се наричат християни, които вършат такива дела. Защото не са християни, щом като пият вино с гусли, танци и бесовски песни и вярват в срещи и сънища и във всяко сатанинско учение.“ Подобни посочвания

¹ В българския превод на Л. Стоянов („Песен за похода на Игор“, София, 1954, стр. 17):

Ала да почнем песента
с днешни истински събития,
а не с приумиците на Бояна.
Че мъдрият Боян
поискаше ли някому да стъкми песен,
в мисълта си се понасяше
като катерица по дърво,
като пепеляв вълк по земята,
като тъмносив орел под облаци.

за песни и игри се срещат в Борилския синодик от 1211 г., в житието на Теодосий Търновски от XIV в. и др. При всички тия случаи се касае за общи указания за съществуването и разпространението на народното творчество още в ранните векове от развитието на българската литература. Що се отнася обаче до отбелязване на отделни произведения, в паметниците липсват данни. Като изключение могат да се приведат две народни песни, които цитира Шафарик в „Slovanský národopis“ (Прага, III изд., 1849, стр. 160) и на които обръща внимание Ив. Д. Шишманов през 1889 г. в своята встъпителна статия към първия том на Сборника за народни умотворения „Значението и задачата на нашата етнография“ (стр. 39). Шафарик отбелязва, че взел песните от ръкопис от 1390 г. Първите стихове на тия песни са: „На жгрѣхъ слышж ѿко клеплжтъ“ и „Видѣхъ бабу где прѣскочи трапъ“. Тоя случай заслужава по-обстойно разглеждане, за да се установи дали не се касае за по-късно вписани текстове в паметника.

Друго интересно посочване за съществуването на фолклор и на народни певци още през X—XII в. у сърби и българи привежда В. Ягич. Той открива в славянския превод на Номаканона няколко пъти немската дума шпилман — название на немските народни певци: „о шпильманѣхъ и ѿ глоумьцихъ и ѿ плесцихъ“ — с глоса: „шпилманъ сказають се игръць“; на друго място: „аще естъ шпилманъ рекше глоумьць“ — с глоса: „аще кто. . . шпилманить, рекше глоумы дѣють“ (вж. V. Jagić, *Gradja za slovinski narodnu pueziju*. Сп. Rad, кн. 37, 1876, стр. 73). Ягич тълкува тия изрази като указание, че немските певци (шпилмани) са проникнали сред южните славяни и са оказали съответно влияние за създаване на цехове на певци. Ягич изрично отбелязва, че думите се срещат в български и сръбски текстове и липсват в гръцкия оригинал. Дори да се сметнат за по-късни вставки (за това можем да съдим от езика), все пак посочванията представят интерес.

Важни данни за разпространението на фолклора се откриват в пътеписите и дневниците на чужденци, които са пътували през българските земи в Средновековието, главно от XVI в. нататък. От това време са първите споменавания на легенди и песни за Крали Марко като герой на южнославянския народен епос: в бележка от 1547 г. се съобщава за сляп войник, който пее за Крали Марко, а в 1556 г. далматинският поет Петър Хекторович от Хвар обнародва първата песен за Крали Марко (в. М. Sova, *Pregled narodne knjževnosti s primjerima i teorijom*. Zagreb, 1955, стр. 280-281; V. Jagić, *Isbrane kra i spisi*. Zagreb 1948, стр. 214). Тия съобщения се отнасят за сръбския и хърватския фолклор, но по аналогия ние можем да съдим и за разпространението на българските песни за Крали Марко през тоя период, още повече че пътешествениците от XVI в. из българските земи вече говорят за него. А. Вранчич, пътувайки през 1553 г. между Ветрен и Клисура (Момин проход), пише, че Клисура била съградена от Дебел Новак или Крали Марко. Той говори и за предания за Траян. Бусбек през 1564 г. говори за някои народни обичаи. Ст. Герлах, който е пътувал през България в 1573 и 1578 г., съобщава в дневника си, че е наблюдавал хора и слушал песни. Българите пеели песни не само в празнични дни, но и вечер, когато се връщали от работа. В 1584 г. М. Безолт отново говори, че населението в местността Железни врата, между Ихтиман и Ветрен, пеело песен за Крали Марко. В дневника на рицаря Дерншвем, пътувал през България в XVI в., се намира едно извънредно интересно съобщение: „Осем български просяка ни

срещнаха, седнаха на пътя и двама от тях свиреха на гусла“. Вратислав от Митровица говори през 1592—1595 г. за някаква крепост при Ихтиман, в която според преданието живял последният български деспот Крали Марко.

Имаме редица сведения от по-късно време. Герард Корнелиус Дриш, пътувал през 1718 г., описва сватбени обичаи, придружени с песни; съобщава, че селяните в Асеновградско разказвали чудни легенди за иконата на богородица. Французинът граф Д'Отерив, минал през България в 1785 г., също говори за песни и игри в българските села. С. Люзинян в 1786 г. съобщава за жетварски песни и обичаи по чифлиците. За жетварски песни, обичаи и игри у българите в Солунско пише и французинът Кузинери в края на XVIII в.¹

За съществуването и разпространението на епически песни в България през XVI в. може да се съди и от употребата на думите „бугарщица“ и „бугарити“ у хърватите като означения на особен тип юнашки песни и особен начин на рецитация. Действително, в науката съществуват спорове върху произхода на тия думи, но предположението за техния български произход има сериозни основания.

Приведохме по-важните съобщения за историята на българския фолклор. Те дават интересен материал, въз основа на който можем да правим заключения върху старинността на нашето народно поетическо творчество. Тия данни могат да се разширят, като се използват не само още пътеписи и дневници, но се потърсят източници и в други области — археологията, етнографията, старата живопис. Може да бъде много полезно например проучването на стари черковни фрески. Така на стенописите на черквата „Христос“ в с. Арбанаси от XVI в. се намира извънредно интересно изображение на хоро; от по-късно време са подобни изображения в Рилския манастир. Това са все данни, които говорят за разпространението на фолклора в нашето средновековие. Но както бе вече изтъкнато, данните за развитието и разпространението на отделните жанрове и произведения са твърде оскъдни, а те именно могат да служат за опора на една периодизация. Налага се тия данни да се допълват с издирвания в друго направление. Могат да бъдат полезни някои съпоставки и сравнения с фолклора на съседните и другите славянски народи. Трябва обаче да се направят издирвания преди всичко в нашата средновековна литература, за да се открият мотиви и сюжети, образи и изразни средства, проникнали там от фолклора. В това отношение стои неизследвана още цяла област от легенди и предания, чийто изходен пункт и първообраз трябва да се търсят във фолклора. Заслужават внимание легендарните моменти в житийната литература (житията на Кирил и Методий, Климент, Иван Рилски и т. н. и особено народните жития), белетристиката, апокрифната и богомилската литература, хрониките и летописните бележки и т. н. Внимателният анализ може да доведе до интересни открития, да разкрие известни страни от развитието на фолклора (легендата, приказката, преданието). Не са направени опити да се извлекат от литературните паметници пословици и гатанки с народен произход. Пред нас се разкрива една огромна, недостатъчно изследвана област за отношенията и

¹ Повече за тия сведения вж. у V. Jagić, *Gradja...*; Ив. Д. Шишманов, *Стари пътувания през България в посока на римския път от Белград за Цариград*. СбНУ, IV, стр. 384—473; Ив. Д. Шишманов, *Значението и задачата на нашата етнография*. СбНУ, I, 1889, стр. 36 и сл.; Л. Милетич, *Стари пътувания през България*. СбНУ, VI, 1891, стр. 130—133; А. Шопов, *Едно пътуване по Македония*. Пер. списание, кн. 67 1906, стр. 783, и др.

взаимните прониквания между фолклор и литература в Средновековието. Изследванията, които са правени досега от чужди и български учени (Ив. Д. Шишманов, М. Дринов, Д. Матов, М. Арnaudов, А. П. Стоилов и др.) дават интересен материал. Само като пример може да се посочи съпоставката, която прави М. Арnaudов в своята студия „Вярна или невярна Груйовица?“ (Очерки по българския фолклор, 1934, стр. 312—330) между мотивите за невярна жена в народните песни и приказки и словото за петте жени, които погубват света (Како ъ женъ всъ свѣтъ погъбише) в един старобългарски сборник с византийски произход.

Трябва обаче да имаме съзнанието, че подобни изследвания, колкото и интересни резултати да дадат, не могат да ни осигурят всички необходими данни за построяване на една периодизация на българския фолклор. Най-важните данни, свързани с възникването и разпространението на огромния брой фолклорни произведения в миналото, са загубени безвъзвратно, поради което няма и да успеем да възстановим пълната картина на историята на българския фолклор. Тук могат да се посочат аналогии и с писмеността от епохата на Средновековието, където редица празници са също очевидни, но все пак пропорциите на загубеното са различни. Всяка периодизация ще бъде условна, особено при сегашното състояние на фолклорните проучвания у нас.

Какво можем да установим като схема на развитието на българския фолклор? Можем да посочим неговото начало още в предкласовия период. Като най-ранна група произведения трябва да сметнем обредната поезия — с остатъците от езически мироглед, с елементите на двоеверие, с проникването на християнска идейност и образност в нея. Несъмнено, твърде ранен произход имат легендите и преданията, следите на които ще трябва да потърсим в някои жанрове на средновековната литература. Повече опорни точки за периодизация се явяват едва от края на XIV в. нататък и то в областта на исторически жанрове, на произведенията, свързани с исторически събития и лица, с важни исторически преживелици на нашия народ. Обаче мъчно можем да установим основни периоди в социално-битовата линия от развитието на нашия фолклор (битови, трудово-професионални и други песни, битови приказки, пословици и т. н.). При анализа на материала безспорно могат да се открият някои основни тенденции: преминаване на обредната поезия в битова, постепенното ѝ освобождаване от езически елементи, понижаване на фантастиката, засилване на реализма в изображението, преодоляване на някои традиционни похвати, образи и символи, за да се приближи изображението към действителността, сближаване в ново време с литературата, но същевременно и известно израждане на фолклора (както в бездарното панаирджийско песенно творчество, така и в подправянето му при участието на хора от интелигенцията в неговото творене). При анализа на съвременния фолклор не могат да не се открият нови тенденции, нови процеси, търсенето на нови пътища.

Обаче въпросите за отношението между традиционния, живеещ през вековете в паметта на народа фолклор и новите поетически произведения, които са се създавали при всеки нов период, си остават неразрешени поради липсата на записи в миналото. Почти е невъзможно да се проследи историята на огромна част от произведенията на фолклора поради напластяванията, които са се натрупали, измененията, които са се извършвали непрекъснато, претворяванията, които са ставали. Да не говорим за ония творби, които народната памет не е задържала, изчезнали са

безвъзвратно, поради което зяят огромни празнини в историческото развитие на фолклора.

Бихме ли могли при това състояние на нещата да включим в схемата на историята на българската литература народното поетическо творчество? Това би представляло изкуствен опит да се нагодят отделни — при това съвършено условно установени или дори извънредно мъчно установими периоди от историческото развитие на фолклора в твърде ясната и исторически мотивирана периодизация на историята на българската литература. Изкуствеността става още по-голяма, като се вземе предвид, че в миналото ще се периодизират произведения, чиито текстове са оформени през XIX век, когато са били записани и са станали достояние на науката. Анахронизмите ще бодат в очи на всяка крачка. Обредната поезия би трябвало да влезе (заедно с част от легендарно-приказната проза) в големия период до края на XIV в., а историческите жанрове и социално-битовото народно творчество — в литературата през XV — XIX в. Съвременният фолклор ще намери също своето съответно място.

Ако по тоя начин се поставят да съжителствуват фолклор и литература, конкретното историческо изложение ще срещне огромни трудности. Както това бе посочено, когато се говори за хайдушките песни, това ще доведе неизбежно и до ревизиране на възприетата у нас основна разпредялба на стара и нова литература. Трудностите ще дойдат от съпоставянето на явления твърде разнородни по-характера си, със свои ярко изразени специфични особености. От друга страна, няма никакво съмнение, че при подобно общо историческо изложение своеобразието на развитието на фолклора ще се загуби; ще избледнее или напълно ще се заличи органическата вътрешна връзка между различните фолклорни жанрове; ярките специфични особености на народното поетическо творчество ще се разпилеят, потиснати в рамката на историческото развитие на литературата; фолклорът ще заеме второстепенно място.

Преди да се предприеме едно подобно включване на фолклора в историята на българската литература (то ще бъде механично и изкуствено), трябва да се насочи вниманието към разрешаване на сложните проблеми, свързани с неговата периодизация, и да се подготви почвата за написване на самостоятелна история на българския фолклор. Схващането, че фолклористиката е част от литературознанието, че науката за фолклора е литературна дисциплина, означава само, че фолклористиката трябва да съществува в рамките на литературната наука, но именно като самостоятелна дисциплина. Основната задача на тая дисциплина ще бъде написването на история на българското народно поетическо творчество. Що се касае до историята на литературата, особено в ония рамки, в които предприема нейното написване Българската академия на науките, в нея фолклорът може да фигурира за сега, при сегашното състояние на нашата фолклористика, — само като предварителен общ очерк. Тоя очерк ще даде представа за основните особености на българския фолклор, ще посочи мястото и значението му в общото развитие на българското словесно поетическо изкуство, в българската национална култура. Колкото и желателно да е, колкото и прекрасно да е като идея, невъзможно е за сега да се възсъздаде в една обща история на литературата и фолклора пълната, цялостната, богатата картина на словесно-поетическото изкуство на нашия народ, да се съпоставят и следят едновременно, в едно единно изложение потоците на неговото развитие като творец

от една страна на изключителни художествени ценности, а от друга — забележителни литературни паметници, да се разкрие сложната и противоречива картина на участието на различните класи в социални среди и прослойки в създаването на нашата словесно-поетическа и литературна култура.

Това обаче съвсем не значи, че проблемите на фолклора трябва да останат извън обсега на литературния историк, вън от проблематиката на литературно-историческото изследване. Има една богата област от проблеми, която ще влезе в историята на литературата — взаимоотношенията между литература и фолклор, ролята на фолклора в различните етапи от развитието на българската литература. Тия проблеми се налагат още при изследването на средновековната литература, в редица нейни прояви и жанрове. Огромен интерес представят в това отношение легендарните и битовите елементи в житийната и проповедническата литература, белетристиката, апокрифната и богомилската книжнина. Допирните точки тук ще се търсят и изтъкват не само по линията на общи и сходни теми, сюжети, мотиви, но и в областта на езика и поетиката. Тук могат да бъдат поставени въпроси и за връзката между нашия фолклор и фолклора на народите, от чиито литератури черпи старобългарският писател. Средновековната белетристика разкрива интересни възможности в това отношение. По-нататък, особено през епохата на турското робство, успоредици и допирни точки трябва да се търсят в хрониките и летописните бележки, в народните жития, в дамаскините и сборниците със смесено съдържание.

Взаимоотношенията между нашата средновековна литература и фолклора са слабо проучени. Добре е да се припомнят тук някои положения, които намираме в съветската историческа наука. Изучавайки историята на таджикската народна поезия и търсейки нейните връзки с таджикската литература, И. С. Брагински определя своята задача така: „Елементите на устното народно-поетическо творчество (народно-поетическите елементи) се разбират двояко: а) като народна тенденция в литературното произведение, изразяваща — обикновено в преобразена форма — народните очаквания, възгледи, настроения, правдивото изображение на действителността от народно гледище и б) като използване — обикновено в художествено обработена форма — на фолклорни сюжети, образи, изобразителни средства“. Преминавайки към писмените паметници, Брагински отбелязва: „Народно-поетическите елементи в паметниците на писмеността трябва да се търсят също не само там, където те лежат на повърхността и се проявяват във вид на прогресивни идеи и народни тенденции в произведенията на класиците. Трябва да имаме предвид, че понякога народни притчи и фолклорни басни се привеждат в произведения с религиозно-мистически характер, които сами по себе си нямат нищо общо с народната идеология. Целта на авторите на подобни произведения е чрез използване на народните притчи, на традиционните форми да овладеят душата на слушателя и читателя от народа. Изследвачът обаче има възможност, отхвърляйки реакционното съдържание на такива произведения, да извлече от тях народните сюжети, притчи и басни за установяване на някои черти на народната поезия през изучавания период“ („Из истории таджикской народной поэзии“, Москва 1956, стр. 12—13). Брагински е насочил вниманието си към историята на народната поезия, затова той използва връзките ѝ с литературата за нейното осветляване. Но неговите методически указания могат

чудесно да се насочат към изследване на историята на литературата. Те разкриват интересни перспективи за задълбочено проучване на ролята, която играе фолклорът в развитието на нашата средновековна литература.

Тая роля е особено очебийна при проследяване на нашата нова литература от XIX и XX век. Не е необходимо тук да се изреждат всички въпроси, които изникват. Без въздействието на народната поезия немислимо е да си обясним през епохата на възраждането развитието на писатели като Гергов, Чинтулов, Раковски, Козлев, Друмев, Блъсков, Каравелов, Ботев. Тук обаче не се касае само за явления от индивидуално естество, но и за прояви и процеси от общо естество — развитието на цели жанрове — лирическата и епическата поезия, оформянето на стиха, поетиката, поетическия език, наченките на романтизма, укрепването на реализма.

Невъзможно е да се изследва и по-нататъшното развитие на българската литература, без да се държи сметка за взаимоотношенията ѝ с народното творчество. Може би в общото историческо направление на литературата то да не играе вече тая важна роля, но в творческото оформяне на цяла редица писатели като Вазов, Пенчо Славейков, Мих. Георгиев, П. К. Яворов, Ц. Церковски, П. Ю. Тодоров, А. Страшимиров, Елин Пелин, Йовков, Багряна, Каралийчев, Разцветников, Вапцаров и т. н. представя важен и понякога решителен фактор. Връзката с народното творчество не е престанала да бъде проблем и за съвременната литература, за литературата на социалистическия реализъм. Става дума за усвояването и използването на най-хубавите традиции на голямото изкуство, което народът е създавал в своето историческо развитие. Тоя въпрос се разисква много често в съветската литература (четвъртият том от сборника „Вопросы советской литературы“, 1956, е посветен изцяло на проблемите на фолклора). Разбира се, касае се не за външно използване на сюжети, образи и художествени средства на фолклора, за изкуственото им приспособяване към социалистическата литература, а за органическо свързване със съдържанието и стила на произведението, при това въз основа на дълбоко познаване на живота на народа. В своята интересна статия „О некоторых проблемах фольклоризма советской литературы“ (поместена в посочения сборник) Б. Н. Путилов правилно отбелязва: „Връзките на писателя с фолклора не всякога лежат на повърхността — не рядко те придобиват дълбок характер, отиват далече зад пределите на прякото използване на образи, мотиви, елементи на стилистиката“ (стр. 13). В тая насока трябва именно да се търсят взаимоотношенията между фолклор и литература в съвременния период, в произведенията на социалистическия реализъм. Ето още един момент от вековната история на тия толкова интересни и важни за развоя на литературата взаимоотношения.

При проследяването на взаимоотношенията между литература и фолклор умението на литературния историк може да постигне нещо повече от разрешаването на специфичните конкретни проблеми — чрез тия проблеми да се докосва изобщо до цялостното развитие на фолклора — разбира се, в допустимите пропорции и размери, и по тоя начин поне отчасти да запълни нуждата — историята на литературата да се следи в допир с развитието на народното творчество, в светлината на големите художествени постижения, които е осъществил в прекрасните произведения на фолклора през вековете геният на народа.